

A Comparative Study of the Perfect Human in the Mystical Thought of Rumi (Mawlana) and the Humanistic Psychology of Frankl*

✉ Seyed Esmail Alavi / PhD in Psychology, Imam Khomeini Educational and Research Institute
Alavi@iki.ac.ir

Ali Abutorabi / Assistant Professor, Department of Psychology, Imam Khomeini Educational and Research Institute
aliabutorabi@iki.ac.ir

Received: 2026/01/03 - Accepted: 2026/05/26

Abstract

This research aims to design a model for the persuasion of marriage and childbearing based on Islamic sources, with emphasis on the thought of Allameh Misbah Yazdi. In terms of purpose, it is fundamental, and in terms of approach, it is mixed (qualitative-quantitative) of the sequential exploratory design type. In the qualitative section, using the method of qualitative content analysis and coding (open, axial, and selective), data were collected from Quranic verses and narrations found in grade "A" and "B" sources (prior to the fifth century AH, including the works of Kulini, Saduq, Mufid, Tusi, and Tabarsi) through purposive sampling. In the quantitative section, for validation, the extracted categories were presented in the form of a content questionnaire to 14 experts, and the content validity index (CVI) was calculated. The findings led to the extraction of four main dimensions: awareness-raising (explaining the monotheistic status of offspring, the value of marriage, and the station of motherhood); obstacle removal (eliminating deterrent beliefs such as fear of poverty and abortion); motivation enhancement (stimulating innate instincts of survival, perfection-seeking, and transcendent pleasure-seeking); and empowerment (strengthening physical, psychological, and social capabilities). These dimensions were explained within the theoretical framework of Allameh Misbah's three-dimensional theory of the self (cognition, inclination, and power). The conclusion is that a persuasive model of marriage and childbearing requires a multidimensional, process-oriented approach that simultaneously corrects insights, stimulates inner motivations, and strengthens practical capabilities, and it provides a conceptual framework for population policies.

Keywords: persuasion, childbearing, marriage, population, Islamic psychology, three-dimensional pyramid of the self, Allameh Mesbah Yazdi.

* This paper was presented at the international conference "Islamic Humanities: In Commemoration of Allamah Mohammad Taqi Mesbah Yazdi."

مدل متقاعدسازی ازدواج و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی با تأکید بر اندیشه علامه مصباح رحمته الله علیه *

Alavi@iki.ac.ir

aliabotorabi@iki.ac.ir

سیداسماعیل علوی / دکتری روانشناسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیهعلی ابوترابی / استادیار گروه روانشناسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیه

دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۳ - پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۰۵

چکیده

این پژوهش با هدف طراحی مدلی برای متقاعدسازی ازدواج و فرزندآوری مبتنی بر منابع اسلامی با تأکید بر اندیشه علامه مصباح یزدی رحمته الله علیه، به لحاظ هدف، بنیادی و از نظر رویکرد، آمیخته (کیفی - کمی) از نوع طرح متوالی اکتشافی است. در بخش کیفی، با روش تحلیل محتوای کیفی و کدگذاری (باز، محوری و انتخابی)، داده‌ها از آیات قرآن و روایات موجود در کتب درجه «الف» و «ب» (تا پیش از قرن پنجم هجری از جمله آثار کلینی، صدوق، مفید، طوسی و طبرسی) با نمونه‌گیری هدفمند گردآوری شد و در بخش کمی، برای اعتباریابی، مقوله‌های مستخرج در قالب پرسش‌نامه محتوایی در اختیار ۱۴ خبره قرار گرفت و شاخص روایی محتوا محاسبه گردید. یافته‌ها منجر به استخراج چهار بُعد اصلی شد: آگاهی‌بخشی (تبیین جایگاه توحیدی نسل، ارزش ازدواج و مقام مادری)؛ مانع‌زدایی (رفع باورهای بازدارنده چون هراس از تنگدستی و سقط جنین)؛ انگیزه‌بخشی (تحریک غرایز فطری بقا، کمال‌طلبی و لذت‌جویی متعالی)؛ و توانمندسازی (تقویت قابلیت‌های جسمانی، روانی و اجتماعی). این ابعاد در چارچوب نظریه سه‌بعدی نفس علامه مصباح رحمته الله علیه (شناخت، گرایش و قدرت) تبیین شدند. نتیجه آنکه مدل اقناعی ازدواج و فرزندآوری نیازمند رویکردی چندبعدی، فرآیندمحور و هم‌زمان بر تصحیح بینش‌ها، تحریک انگیزه‌های درونی و تقویت توانمندی‌های عملی است و چارچوبی مفهومی برای سیاست‌های جمعیتی فراهم می‌آورد.

کلیدواژه‌ها: اقناع، فرزندآوری، ازدواج، جمعیت، روان‌شناسی اسلامی، هرم سه بعدی نفس، علامه مصباح یزدی رحمته الله علیه.

مقدمه

بررسی تحولات اجتماعی ایران در حوزه ازدواج و فرزندآوری، گویای دگرگونی‌های عمیقی در نگرش افراد و جامعه است. در گذشته، دیدگاه‌ها عموماً مثبت و مبتنی بر ارزش‌های معنوی ازدواج و فرزندآوری بود. فرزندان به عنوان برکت، مایه برون‌رفت از مشکلات و عاملی برای استحکام نهاد خانواده تلقی می‌شدند و نقش مادری با تقدس و مسئولیت‌پذیری کامل همراه بود. در مقابل، نگرش معاصر در بسیاری از موارد، فرزند را به چشم یک «کالا» می‌نگرد که تملک آن از منظر منطق اقتصادی مقرون به صرفه نیست، از سوی جامعه چندان پذیرفته شده تلقی نمی‌گردد و حتی ممکن است مورد تشویق نزدیکان نیز قرار نگیرد. همچنین این باور که فرزندان پشتیبان دوران سالمندی والدین خواهند بود، در دنیای مدرنیته کنونی تا حد زیادی رنگ باخته است (گلپایگانی، ۱۳۹۴؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۶).

در بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر ازدواج و فرزندآوری، نگرش دینی به عنوان یکی از تعیین‌کننده‌های مهم شناخته می‌شود. شواهد پژوهشی متعددی حاکی از اثر مثبت و تقویت‌کننده اعتقادات مذهبی بر تمایل و عمل به فرزندآوری است (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۹؛ اوجاقلو و همکاران، ۱۳۹۳). مطالعات داخلی نشان می‌دهد که میان سطح دین‌داری افراد و میزان فرزندآوری آنان رابطه‌ای مستقیم و معنادار برقرار است؛ به گونه‌ای که با افزایش شدت اعتقادات مذهبی، تمایل و اقدام به داشتن فرزند بیشتر نیز افزایش می‌یابد (پژهان و کمالی‌ها، ۱۳۹۴). این الگو نه تنها در نگرش، بلکه در رفتار واقعی باروری نیز مشاهده شده است. به عنوان نمونه، پژوهش‌ها در تهران و سایر نقاط ایران تأیید می‌کنند که ابعاد مختلف دین‌داری بر تمایل به فرزندآوری تأثیر مستقیم دارد (پیلتن و رحمانیان، ۱۳۹۴). این ارتباط تنها محدود به بافت ایرانی نیست و در پژوهش‌های بین‌المللی نیز مصداق دارد. برای مثال، مشخص شده است زنانی که برای دین نقش محوری‌تری در زندگی خود قائل هستند، به طور متوسط دارای فرزندان بیشتری هستند (Morgan, 2008). مکانیزم این تأثیر از طریق نقش واسطه‌ای دین‌داری در شکل‌دهی به سایر ارزش‌ها تبیین می‌شود. سطوح بالای دین‌داری معمولاً با سطوح پایین‌تر سکولاریسم و فردگرایی همراه است و در مقابل، با توجه و اهمیت بیشتر به ارزش‌های خانوادگی مرتبط است. این مجموعه از ارزش‌ها در نهایت به نرخ بالاتر فرزندآوری منجر می‌شود.

اقناع (Persuasion) در حوزه ازدواج و فرزندآوری، فرآیندی هدفمند و هشیارانه است که طی آن از طریق انتقال پیام، تلاش می‌شود نگرش‌ها، باورها و در نهایت قصد رفتاری افراد نسبت به ازدواج و داشتن فرزند تغییر یابد (فرانزوی، ۱۳۹۵، ص ۱۵۲). بر اساس مدل سه مؤلفه‌ای نگرش (ABC Model)، هر نگرش دارای سه بُعد شناختی (باورها و ارزیابی‌ها درباره هزینه‌ها و فایده‌های ازدواج و فرزندآوری)، عاطفی (احساسات مثبت مانند

شادی و یا منفی مانند ترس از دشواری‌های تربیت) و رفتاری (تمایل یا آمادگی برای اقدام عملی) است (Hogg & Cooper, 2007, p. 100). بنابراین اقناع موفق در این زمینه باید هر سه مؤلفه را به‌طور هم‌زمان هدف قرار دهد. از منظر مدل کلاسیک ارسطو (در کتاب *خطابه*)، سه «وسیله اقناع» برای این منظور قابل بهره‌گیری است: لوگوس (Logos) به معنای استدلال عقلانی و ارائه شواهد عینی و آماری از پیامدهای جمعیتی، روان‌شناختی و معنوی فرزندآوری (مانند نقش فرزندان در سلامت روان والدین یا بقای نسل)؛ اتوس (Ethos) به اعتبار و شخصیت منبع پیام اشاره دارد؛ بدین معنا که منبع اقناع‌کننده (مانند متخصص، روان‌شناس مورد اعتماد یا دولتمرد) باید دارای صلاحیت، صداقت و نیت خیر تلقی شود؛ پاتوس (Pathos) نیز بر انگیزش احساسات و عواطف مخاطب تأکید دارد، از جمله برانگیختن مهر مادری، نشاط و انس خانواده، یا برعکس، ترس از تنهایی و پوچی در سالمندی (Plato, 2022).

در الگوی روان‌شناختی اسلامی برگرفته از اندیشه علامه مصباح یزدی، نفس آدمی به‌مثابه هرمی سه‌بعدی ترسیم می‌شود (شاملی و یوسفی، ۱۴۰۰، ص ۱۱) که سرچشمه تمامی فعالیت‌های ادراکی، انگیزشی و رفتاری انسان است: بُعد شناختی (ادراک و باور)، بُعد گرایشی (ریشه در حب ذات فطری و شامل غرایز بقا، کمال‌طلبی و لذت‌جویی) و بُعد قدرت (توانمندی عملی برای تحقق رفتار). از این منظر، هرگونه تغییر پایدار در ازدواج و رفتار باروری، بدون توجه هم‌زمان به هر سه بُعد نفس ناممکن خواهد بود (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۱۸۲-۱۸۵). درحالی‌که مدل‌های رایج اقناع در روان‌شناسی غربی اغلب یا بر مؤلفه شناختی (آگاهی‌بخشی) یا بر مؤلفه عاطفی (تبلیغات احساسی) تأکید دارند، اما این چارچوب اسلامی با نگاه کل‌نگر خود، می‌تواند مبنایی برای طراحی مدلی جامع و فرآیندمحور برای متقاعدسازی ازدواج و فرزندآوری فراهم آورد.

با وجود تأکید گسترده و متنوع منابع دینی بر موضوع ازدواج و فرزندآوری، بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که تا کنون هیچ مدل اقناعی ویژه ازدواج و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی طراحی نشده است. مدل‌های موجود در روان‌شناسی غربی، هرچند در حوزه اقناع عمومی غنی هستند، اما به‌طور مشخص برای مسئله ازدواج و فرزندآوری تدوین نشده‌اند. از سوی دیگر، در منابع اسلامی نیز الگوهایی مانند ساختار انگیزش رفتار از دیدگاه علامه طباطبائی (نوری، ۱۳۹۶) یا مدل مفهومی اراده (قیدی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲) عمدتاً به عوامل انگیزشی یا فرایند اراده به‌صورت عام پرداخته‌اند و هیچ‌یک به مؤلفه‌های اختصاصی اقناع به ازدواج و فرزندآوری و روابط میان آنها با روش تحلیل محتوای نظام‌مند در آیات و روایات با تأکید بر نظریه هرم سه‌بعدی علامه مصباح نپرداخته است. این خلأ پژوهشی، به‌ویژه با توجه به بحران کاهش نرخ باروری در کشور و ظرفیت بالای آموزه‌های دینی برای ارائه راهکارهای مؤثر و مبتنی بر فطرت انسانی، ضرورت طراحی مدلی

بومی و اسلامی را دوچندان می‌سازد. از این رو پژوهش حاضر با هدف استخراج مؤلفه‌های اقناع به ازدواج و فرزندآوری از منابع اسلامی و تبیین ساختار آنها بر اساس نظریه سه‌بعدی نفس علامه مصباح یزدی، درصد پاسخ به دو پرسش اساسی است: ۱. مؤلفه‌های اقناع به ازدواج و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی کدام‌اند؟ ۲. ساختار و روابط حاکم بر این مؤلفه‌ها با تأکید بر هرم سه‌بعدی نفس علامه مصباح چگونه است؟

روش پژوهش

این پژوهش به لحاظ هدف، از نوع تحقیقات بنیادی است که با هدف افزایش حوزمهای دانش و آگاهی پایهریزی شده است. از نظر رویکرد، پژوهش حاضر آمیخته (کیفی - کمی) از نوع طرح متوالی اکتشافی (Exploratory Sequential Design) می‌باشد که مشتمل بر دو روش تحلیل محتوای کیفی و روش توصیفی زمینه‌یابی است (Creswell & Creswell, 2018, p. ۳۰۶). جامعه متنی پژوهش، شامل کلیه جملات توصیفی و تبیینی موجود در قرآن کریم و همه روایات کتب پیش از قرن پنجم هجری است که بر اساس طبقه‌بندی طباطبایی (۱۳۹۰، ص ۲۶۵-۲۸۶) در سطوح «الف» و «ب» قرار می‌گیرند. منظور از منابع درجه الف و ب، کتب روایی اندیشمندانی چون شیخ کلینی، سید رضی، شیخ صدوق، شیخ مفید، شیخ طوسی و شیخ طبرسی است. از متون درجه «ج» نیز به‌عنوان مؤید استفاده شده است. نمونه‌گیری به روش هدفمند و با محوریت شبکه مفاهیم مرتبط با ازدواج و فرزندآوری انجام شد تا نمونه‌ای غنی و اطلاعات‌محور از گزاره‌های مرتبط گردآوری گردد.

فرآیند تحلیل داده‌ها مطابق با روش تحلیل محتوای کیفی و در سه مرحله کدگذاری تکراری و نظام‌مند انجام پذیرفت: کدگذاری باز (استخراج مفاهیم اولیه و ایده‌های محوری به‌صورت خط به خط)، کدگذاری محوری (دسته‌بندی کدهای پراکنده در زیر مقوله‌های اصلی و شناسایی چهار بُعد کلیدی مدل اقناعی ازدواج و فرزندآوری) و کدگذاری انتخابی (تبیین ارتباط منطقی و ساختار کلی بین مقوله‌های هسته‌ای بر اساس (Strauss & Corbin, 1990)). در این پژوهش، مقوله‌های نهایی در قالب مدلی سه‌بعدی (بینش، گرایش و قدرت) سامان یافتند. برای اعتباریابی یافته‌ها، از تکنیک بررسی اعتبار محتوایی با نظر خبرگان استفاده شد. بدین منظور، مقوله‌ها همراه با مستندات قرآنی و روایی مربوطه در قالب پرسش‌نامه‌ای محتوایی ساختاریافته در اختیار ۱۴ تن از صاحب‌نظران حوزه علوم اسلامی و مطالعات خانواده قرار گرفت و میزان توافق آنان با محاسبه شاخص روایی محتوا (CVR, CVI) مورد سنجش و تأیید قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

در این مطالعه، به‌منظور شناسایی مؤلفه‌های متقاعدسازی ازدواج و فرزندآوری، فرآیندی نظام‌مند مبتنی بر تحلیل

محتوای کیفی متون دینی طراحی و اجرا گردید.

بخش اول این فرآیند در چهار گام پیوسته و منسجم به شرح ذیل انجام پذیرفت:

از آنجاکه عبارت صریح «فرزندآوری» در منابع اسلامی موجود نبود، گام نخست پژوهش با اتخاذ رویکردی واژه‌بنیاد (Terminology-based) انجام پذیرفت که طی آن شبکه‌ای جامع از کلیدواژه‌های معنادار مرتبط با حوزه مفهومی فرزندآوری (از جمله نکاح، زواج، زنا، لواط، مساحقه، ولد، حمل، ثقل، سقط، نسل، طلق، رضع، وضع، طفل، ذریه، غلام، ثمر، ابن، بنت، ارث، حفده، صبیبه، نسبه، عقار، وطی) شناسایی و سپس کلیه آیات قرآن کریم و گزاره‌های روایی واجد این واژگان یا مشتقات آنها استخراج گردید تا بانک داده‌های اولیه تشکیل شود؛ در گام دوم، هریک از گزاره‌های گردآوری‌شده به دقت مطالعه و مضمون اصلی و پیام محوری آن استخراج شد تا با فشرده‌سازی و تلخیص داده‌ها بدون افت معنایی، متون گسترده به ایده‌های کانونی قابل مدیریت تبدیل گردند. حاصل این مرحله، دستیابی به ۱۲۰ کد باز بود؛ گام سوم به مقوله‌بندی و گروه‌بندی داده‌ها اختصاص یافت؛ بدین ترتیب که ایده‌های کانونی بر مبنای اشتراکات موضوعی و قرابت مفهومی در خوشه‌هایی مجزا سازماندهی شدند. این فرایند منجر به پیدایش ۱۴ کد محوری گردید و سنگ بنای اولیه برای مقوله‌های نهایی پژوهش شکل گرفت؛ در نهایت، گام چهارم به استخراج و نام‌گذاری مؤلفه‌های نهایی انجامید؛ بدین صورت که با تحلیل و تعمق در ماهیت هر خوشه مفهومی و ارتباط درونی مفاهیم آن، ۴ کد هسته‌ای (به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی مدل متقاعدسازی ازدواج و فرزندآوری) تبیین و نام‌گذاری شدند که در جدول (۱ و ۲) ذکر شده‌اند.

جدول ۱: بخشی از مستندات و مؤلفه‌های استخراج‌شده از آیات و روایات

آگاهی‌افزایی	ارزش ازدواج
«رسول الله ﷺ: مَنْ تَزَوَّجَ أَخْرَزَ نِصْفَ دِينِهِ» (ابن‌ابی‌جمهور، ۱۴۰۳ق، ج ۳، ص ۳۸۹) «رسول الله ﷺ: لَعَنَ اللَّهُ الْمُتَبَتِّلِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالْمُتَبَتِّلَاتِ مِنَ النِّسَاءِ الَّذِينَ يَقُولُونَ: لَا نَتَزَوَّجُ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۳، ص ۴۶۱) «رسول الله ﷺ: خِيَارُ أُمِّي الْمُتَاهِلُونَ، وَشِرَارُ أُمِّي الْغُرَابِ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۱۵۶) «قال رسول الله ﷺ: مَا بُنِيَ بِنَاءٌ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنَ التَّزْوِيجِ» (ابن‌بابویه، ۱۴۰۴ق، ج ۳، ص ۳۸۳)	
آگاهی‌افزایی	گسترش نسل توحیدی
«وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (بقره: ۳۰) «قال رسول الله ﷺ: مَا يُمْنَعُ الْمُؤْمِنُ أَنْ يَتَّخِذَ أَهْلًا، لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَرْزُقَهُ نَسْمَةً تَثْقِلُ الْأَرْضَ بِإِلَهِ إِلَّا اللَّهَ» (ابن‌بابویه، ۱۴۰۴ق، ج ۳، ص ۳۸۲) «قال رسول الله ﷺ: إِنَّ يُونُسَ بْنَ يَعْقُوبَ لَقِيَ أَخَاهُ فَقَالَ يَا أَخِي كَيْفَ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَتَزَوَّجَ النِّسَاءَ بَعْدِي فَقَالَ إِنَّ أَبِي أَمَرَنِي وَقَالَ إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ لَكَ ذُرِّيَّةٌ تَثْقِلُ الْأَرْضَ بِالتَّسْبِيحِ فَافْعَلْ» (كليني، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۳۴)	
آگاهی‌افزایی	جایگاه مادری

«قال رسول الله ﷺ: إِذَا حَمَلَتِ الْمَرْأَةُ كَانَتْ بِمَنْزِلَةِ الْقَائِمِ الْمُجَاهِدِ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِذَا وَضَعَتْ كَانَتْ لَهَا مِنَ الْأَجْرِ مَا لَا يَدْرِي أَحَدٌ مَا هُوَ؛ لِعَظَمِهِ إِذَا أَرْضَعَتْ كَانَتْ لَهَا بِكُلِّ مَضَّةٍ كَعِذْلٍ عَتَقَ مُحَرَّرٌ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ، فَإِذَا فَرَعَتْ مِنْ رَضَاعِهِ ضَرْبُ مَلَكٍ كَرِيمٍ عَلَى جَنْبِهَا وَقَالَ: اسْتَأْنَفِي الْعَمَلَ؛ فَقَدْ غَفِرَ لَكَ» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۴۵، ح ۲۷۵۵) «قال رسول الله ﷺ: إِذَا حَمَلَتِ الْمَرْأَةُ تَسْتَغْفِرُ لَهَا الْمَلَائِكَةُ فِي السَّمَاءِ وَالْحَيَاتِي فِي الْبَحْرِ وَكُتِبَ اللَّهُ لَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ أَلْفُ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهَا أَلْفُ سَيِّئَةٍ فَإِذَا أَخْذَهَا الطَّلُقُ كُتِبَ اللَّهُ لَهَا ثَوَابُ الْمَجَاهِدِينَ وَثَوَابُ الشَّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَغَسَلَتْ مِنْ ذُنُوبِهَا كَيَوْمٍ وَلَدَتْهَا أُمُّهَا وَكُتِبَ اللَّهُ لَهَا ثَوَابُ سَبْعِينَ حِجَّةً فَإِنْ أَرْضَعَتْ وَلَدَهَا كُتِبَ اللَّهُ لَهَا بِكُلِّ قَطْرَةٍ مِنْ لبنِهَا حَسَنَةٌ وَكَفَّرَ عَنْهَا سَيِّئَةٌ وَاسْتَغْفَرَ لَهَا الْحَوْرُ الْعَيْنِ فِي جَنَاتِ النَّعِيمِ» (بحرانی، ۱۳۷۵، ج ۱۱، ص ۵۲۲)	
آگاهی افزایی	خدعة دشمنان
«وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ» (بقره: ۲۰۴-۲۰۵) «عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ﷺ قَالَ.. إِنَّهُ نَشَكَوْا إِلَيْكَ فَقَدْ نَبَّيْنَا.. وَكَثَرَتْ عُدُونَا وَقَلَّتْ عَدَنَّا» (ابن طاووس، ج ۱، ص ۵۲۱) «وَكَانَ مِنْ دُعَائِهِ (امام سجاد ﷺ) لِأَهْلِ التَّغُورِ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَكَثِّرْ عَدَّتَهُمْ... اللَّهُمَّ أَفْلَلِ بِذَلِكَ عَدُوَّهُمْ... اللَّهُمَّ عَقِّمْ أَرْحَامَ نِسَائِهِمْ، وَبَيِّسْ أَضْلاَبَ رَجَالِهِمْ» (علی بن الحسین ﷺ، ۱۳۸۲، دعای ۲۷)	
مانع زدایی	هراس از تنگدستی
«أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا» (مرسلات: ۲۶) «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا» (هود: ۶) «رَوَى حَمْرَةُ بْنُ حَمْرَانَ بِإِسْنَادِهِ أَنَّهُ أَتَى رَجُلًا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَعِنْدَهُ رَجُلٌ فَأَخْبَرَهُ بِمَوْلُودٍ لَهُ فَتَغَيَّرَ لَوْنُ الرَّجُلِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَا لَكَ قَالَ خَيْرٌ قَالَ قُلْ قَالَ خَرَجْتُ وَالْمَرْأَةُ تَمْخُضُ فَأَخْبِرْتُ أَنَّهَا وَلَدَتْ جَارِيَةً فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ الْأَرْضُ تَقْلِبُهَا وَالسَّمَاءُ تَقْلِبُهَا وَاللَّهُ يَرْزُقُهَا» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق، ج ۳، ص ۴۸۲) «عن بكر بن صالح: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ ﷺ: إِنِّي اجْتَنَبْتُ طَلَبَ الْوَلَدِ مِنْذُ خَمْسِ سِنِينَ، وَذَلِكَ أَنَّ أَهْلِي كَرِهَتْ ذَلِكَ وَقَالَتْ: إِنَّهُ يَشْتَدُّ عَلَى تَرْبِيَّتِهِمْ؛ لِقَلَّةِ الشَّيْءِ، فَمَا تَرَى؟ فَكَتَبَ ﷺ إِلَيَّ: أَطْلُبِ الْوَلَدَ؛ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَرْزُقُهُمْ» (كليني، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۳) «قال امير المؤمنين ﷺ: لِكُلِّ ذِي رَمَقٍ قُوَّةٌ وَلِكُلِّ حَبِيَّةٍ أَكْلٌ» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق، ج ۴، ص ۴۰۶) «قال امير المؤمنين ﷺ: تَنْزِيلُ الْمَعُونَةِ عَلَى قَدْرِ الْمُؤْنَةِ» (شريف رضى، ۱۳۴۴ق، حکمت ۱۳۳)	
مانع زدایی	سقط جنین
«لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِنَّا كُنَّا مِنْ قَاتِلِهِمْ كَانَ خَطَأُ كَبِيرًا» (اسراء: ۳۱) «عن إسحاق بن عمار قال: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ ﷺ الْمَرْأَةُ تَخَافُ الْجَبَلَ فَتَشْرِبُ الدَّوَاءَ فَتَلْقَى مَا فِي بَطْنِهَا قَالَ لَا فَقُلْتُ إِنَّمَا هُوَ نُطْفَةٌ فَقَالَ إِنَّ أَوَّلَ مَا يَخْلُقُ نُطْفَةٌ» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۹، ص ۲۵) «جعل دية الجنين مائة دينار... فجعل للنفطة خمس المائة عشرين ديناراً وللعلقة خمس المائة أربعين ديناراً ولل مضغة ثلاثة أخماس المائة ستمائة ديناراً ولل عظم أربعة أخماس المائة ثمانين ديناراً فإذا كسى اللحم كانت له مائة دينار» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۹، ص ۳۱۲)	
مانع زدایی	فرزندسالاری

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتْلَوْا أَمْوَالَكُمْ وَلَا أَوْلَادَكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ» (منافقون: ۹) «وقال امير المؤمنين عليه السلام: لِبَغْضِ أَصْحَابِهِ لَا تَجْعَلُنَّ أَكْثَرَ شُغْلِكَ بِأَهْلِكَ وَوَلَدِكَ فَإِنْ يَكُنْ أَهْلُكَ وَوَلَدُكَ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُغْنِيكَ أَوْلِيَاءُهُ وَإِنْ يَكُونُوا أَعْدَاءَ اللَّهِ فَمَا هَمُّكَ وَشُغْلُكَ بِأَعْدَاءِ اللَّهِ (شريف رضى، ۱۳۴۴ق، حکمت ۳۵۲) «قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَ... أَحَبُّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ» (توبه: ۲۴)	
مانع‌زدایی	روابط آزاد
«وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ» (انعام: ۱۵۱) «وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَأَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ» (اعراف: ۸۰) «عن أبي الحسن عليه السلام: عَلَّةُ تَحْرِيمِ الذُّكْرَانِ لِلذُّكْرَانِ وَالْإِنَاثِ لِلْإِنَاثِ لِمَا رَكِبَ فِي الْإِنَاثِ وَمَا طُبِعَ عَلَيْهِ الذُّكْرَانُ وَلِمَا فِي إِبْتِنَانِ الذُّكْرَانِ الذُّكْرَانِ وَالْإِنَاثِ الْإِنَاثِ مِنَ انْقِطَاعِ النَّسْلِ وَفَسَادِ التَّذْيِيرِ وَخَرَابِ الدُّنْيَا» (ابن بابویه، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۵۹۲، ح ۱) «سَمِعْتُ الصَّادِقَ عليه السلام لَمْ حَرِّمِ اللّٰوْطُ قَالَ عليه السلام مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ لَوْ كَانَ إِبْتِنَانُ الْعِلَامِ حَلَالًا لَاسْتَفْنَى الرَّجَالُ عَنِ النِّسَاءِ فَكَانَ فِيهِ قَطْعُ النَّسْلِ وَغَطِيلُ الْفُرُوجِ وَكَانَ فِي إِجَازَةِ ذَلِكَ فَسَادُ كَثِيرٍ» (ابن شهر آشوب، بی تا، ج ۴، ص ۲۶۴) «علی بن موسی الرضا عليه السلام: وحرّم الزنا لما فيه من الفساد من قتل الانفس وذهاب الانساب وترك التربية للاطفال وفساد الموارث وما أشبه ذلك من وجوه الفساد» (ابن بابویه، بی تا، ج ۲، ص ۸۸)	
انگیزهبخشی	حب بقا؛ ماندگاری نام و یاد
«قال رسول الله ﷺ: لَا يَدْعُ أَحَدُكُمْ طَلَبَ الْوَلَدِ؛ فَإِنَّ الرَّجُلَ إِذَا مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ وَلَدٌ انْقَطَعَ اسْمُهُ» (متقی هندی، ۱۴۱۳ق، ج ۱۶، ص ۲۸۱) «وَرَوَى أَنَّ مَنْ مَاتَ بِلا خَلْفٍ فَكَانَ لَمْ يَكُنْ فِي النَّاسِ وَمَنْ مَاتَ وَلَهُ خَلْفٌ فَكَانَ لَمْ يَمُتْ» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق، ج ۳، ص ۴۸۱) امام کاظم عليه السلام: «سَعِدَ امْرُؤٌ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَرَى خَلْفًا مِنْ نَفْسِهِ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۴)	
انگیزهبخشی	حب بقا؛ استحکام خانواده
«قال رسول الله ﷺ: الْوَلَدُ كَيْدُ الْمُؤْمِنِ» (ابن ابی‌جمهور، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۲۷۰) «قال إمام علي عليه السلام: أَوْلَادُنَا أَكْبَادُنَا» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۵، ص ۲۱۵) «قال رسول الله ﷺ: إِنَّ لِكُلِّ شَجَرَةٍ ثَمَرَةً، وَثَمَرَةُ الْقَلْبِ الْوَلَدُ» (مجیدی، ۱۳۸۳، ص ۳۳۳) «من وصية علي عليه السلام للحسن بن علي عليه السلام كتبها إليه بحاضرين عند انصرافه من صفين: وَجَدْتُكَ بَغْضَى بَلْ وَجَدْتُكَ كُلِّي حَتَّى كَأَنَّ شَيْئًا لَوْ أَصَابَكَ أَصَابَتِي وَحَتَّى كَأَنَّ الْمَوْتَ لَوْ أَتَاكَ أَتَانِي» (شريف رضى، ۱۳۴۴ق، نامه ۳۱) «قال رسول الله ﷺ: نَعِمَ الْوَلَدُ الْبَنَاتُ مُلْطَفَاتٌ جَهْدَاتٌ مُؤْنِسَاتٌ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۵) «عن أبي بصير قال أبو عبد الله عليه السلام: إِذَا أَبْطَأَ عَلَى أَحَدِكُمْ الْوَلَدُ فَلْيَقِلَّ اللَّهُمَّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ وَجِدًا وَخَشًا فَيَقْصُرَ شُكْرِي عَنْ تَفَكُّرِي بَلْ هَبْ لِي عَاقِبَةً صَدِيقَ ذُكُورًا وَإِنَّا نَأْسُ بِهِمْ مِنَ الْوَحْشَةِ وَأَسْكُنْ إِلَيْهِمْ مِنَ الْوَحْشَةِ وَأَشْكُرْكَ عِنْدَ تَمَامِ النِّعْمَةِ» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق، ج ۳، ص ۴۷۴)	
انگیزهبخشی	حب بقا؛ انسجام ملی

«وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثُرَكُمْ» (اعراف: ۸۶) «ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا» (اسراء: ۶) «وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا» (نوح: ۱۲) «عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام: وَلَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْمُنَاحَةِ وَالْمَصَاهِرَةِ... وَتَكْتَبِيرِ الْعَدَدِ وَتَوْفِيرِ الْوَلَدِ لَنَوَاتِبَ الدَّهْرِ وَخَوَاتِبِ الْأُمُورِ» (كلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۷۴)	
انگیزه بخشی	حب کمال؛ تکامل و پختگی فردی
«وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَنَبِّشِرُ الصَّابِرِينَ» (بقره: ۱۵۵): «وَأَمَّا الثَّمَرَاتُ فَالظَّاهِرُ أَنَّهَا الْأَوْلَادُ، فَإِنْ تَأْتِيرُ الْحَرْبُ فِي قَلَّةِ النَّسْلِ بِمَوْتِ الرِّجَالِ وَالتَّشْبَانِ أَظْهَرَ مِنْ تَأْتِيرِهِ فِي نَقْصِ ثَمَرَاتِ الْأَشْجَارِ» (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۳۵۳) «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله: مَا وَلَدَ فِي أَهْلِ بَيْتِ غُلَامٍ إِلَّا أَصْبَحَ فِيهِمْ عَزٌّ لَمْ يَكُنْ» (طبرانی، بی تا، ج ۷، ص ۲۴۴) «امام صادق عليه السلام: يُؤْمَلُ الْإِنْسَانُ فِي وَلَدِهِ مِنَ الْعِزِّ وَالرَّفْدِ (یاری) وَبَقَاءِ الذَّكَرِ (مفضل، ۱۳۴۲ق، ص ۱۱۵) «امام صادق عليه السلام: مَنْ جَعَلَ الْإِنْسَانَ ذَكَرًا وَأُنْثَى إِلَّا مِنْ خَلْقِهِ مُتَنَاسِلًا وَمَنْ خَلَقَهُ مُتَنَاسِلًا إِلَّا مِنْ خَلْقِهِ مُؤَمَّلًا» (امیدوار)، (مفضل، ۱۳۴۲ق، ص ۶۸)	
انگیزه بخشی	حب کمال؛ توسعه و تکامل خانوادگی
«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله: بَيْتٌ لَا صَبِيانَ لَا بَرَكَهَ فِيهِ» (متقی هندی، ۱۴۱۳ق، ج ۱۶، ص ۲۷۴) «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله: مَا مِنْ بَيْتٍ فِيهِ الْبَنَاتُ إِلَّا نَزَلَتْ كُلُّ يَوْمٍ عَلَيْهِ اثْنَتَا عَشْرَةَ بَرَكَةً وَرَحْمَةً مِنَ السَّمَاءِ» (الجعفری، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۲۸۵) «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: قَالَ: إِنَّ اللَّهَ لِيُزَحِمَ الْعَبْدَ لَشَدَّةِ حَيْثُ وَلَدَهُ» (كلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۴۹) «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله: نِعَمَ الْوَلَدُ الْبَنَاتُ... مَبَارَكَاتٌ» (كلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۵) «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَخَفَذَةً (نوه) وَزَرْقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفْئَالًا بَاطِلٌ يُؤْمِنُونَ وَبِغَمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ» (نحل: ۷۲) «امام صادق عليه السلام: الْبَنُونَ نَعِيمٌ وَالبَنَاتُ حَسَنَاتٌ» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۵، ص ۱۹۹)	
انگیزه بخشی	حب کمال؛ توسعه و پیشرفت ملی
امام زین العابدین عليه السلام: «مِنْ سَعَادَةِ الرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ يَسْتَعِينُ بِهِمْ» (كلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۲) «فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا * يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا * وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ» (نوح: ۱-۱۲) «عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام: وَلَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْمُنَاحَةِ وَالْمَصَاهِرَةِ... وَتَكْتَبِيرِ الْعَدَدِ وَتَوْفِيرِ الْوَلَدِ لَنَوَاتِبَ الدَّهْرِ وَخَوَاتِبِ الْأُمُورِ» (كلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۷۴) «الرَّوَدِي... قَالَ دَخَلَ الْحَسَنُ الْعَسْكَرَ... وَقَالَ هَلْ زُرَّيْتُ وَلَدًا قُلْتُ لَا. فَقَالَ اللَّهُمَّ ارْزُقْهُ وَلَدًا يَكُونُ لَهُ عَضُدًا فَنِعْمَ الْعَضُدُ الْوَلَدُ ثُمَّ تَمَثَّلَ مَنْ كَانَ ذَا عَضُدٍ يَدْرِكُ ظِلَامَتَهُ إِنَّ الدَّلِيلَ الَّذِي لَيْسَتْ لَهُ عَضُدٌ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۵۱، ص ۱۶۲)	
انگیزه بخشی	حب لذت؛ نشاط و شادکامی فردی
«وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا ذُرِّيَّتًا قُرَّةَ أَعْيُنٍ» (فرقان: ۷۴) «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله: اطْلُبُوا الْوَلَدَ وَالتَّمَسُّوهُ فَإِنَّهُ قُرَّةُ الْعَيْنِ» (طبرسی، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۲۲۴) «رَدَدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ» (قصص: ۱۳) «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ قَالَ فَقَالَ قَصُرَتِ الْأَنْبَاءُ عَنْ عَمَلِ الْأَبَاءِ فَالْحَقُوا الْأَنْبَاءَ بِالْأَبَاءِ لَتَقَرَّ بِذَلِكَ أَعْيُنُهُمْ» (كلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۳، ص ۵)	
انگیزه بخشی	حب لذت؛ گل خوشبوی بهشتی

«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْوَلَدُ رِيحَانَةٌ وَرِيحَانَتَايَ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۳، ص ۲۸۱) «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: رِيحُ الْوَلَدِ مِنْ رِيحِ الْجَنَّةِ» (فتال نیشابوری، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۳۶۹) «وَلَدَتْ جَارِيَةً فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: الْأَرْضُ تَقْلِبُهَا وَالسَّمَاءُ تَظْلِمُهَا وَاللَّهُ يَرْزُقُهَا وَهِيَ رِيحَانَةٌ تَسْمُمُهَا» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق، ج ۳، ص ۴۸۲)	
انگیزه بخشی	حب لذت؛ هدیه الهی
«لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُخْلِقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاءًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذَّكُورَ» (شوری: ۴۹) «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ» (فرقان: ۷۴)	
انگیزه بخشی	حب لذت؛ زینت بخش زندگی
«الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا...» (کهف: ۴۶) «زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ...» (آل عمران: ۱۴) «وَكَانَ مِنْ دُعَائِهِ لَوْلَدِهِ: اللَّهُمَّ اشْدُدْ بِهِمْ عَضْدِي... وَزَيِّنْ بِهِمْ مَخْضِرِي» (علی بن الحسین علیه السلام، ۱۳۸۲، دعای ۲۵)	
توانمندسازی	فیزیکی
«يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً» (نساء: ۱) «امام صادق علیه السلام: وَإِنْ كَانَتْ أَنْثَى يَبْقَى وَجْهَهَا نَقِيًّا مِنَ الشَّعْرِ لَتَبْقَى لَهَا الْبَهْجَةُ وَالنَّضَارَةُ الَّتِي تَحْرُكُ الرَّجُلَ لِمَا فِيهِ دَوَامُ النَّسْلِ وَبِقَاؤُهُ» (مفضل، ۱۳۴۲ق، ج ۱، ص ۴۸) «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَزَوَّجُوا بِكَرًا وَلَوْ دَا وَلَا تَزَوَّجُوا حَسَنَاءَ جَمِيلَةٍ عَاقِرًا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (كلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۳۴) «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: دَعُوا الْحَسَنَاءَ الْعَاقِرَ، وَتَزَوَّجُوا السُّودَاءَ الْوَلُودَ: فَإِنِّي أَكْثَرُ بِكُمْ الْأُمَمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (متقی هندی، ۱۴۱۳ق، ج ۱۶، ص ۲۹۳، ح ۴۴۵۴۵)	
توانمندسازی	روانی
«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» (روم: ۲۱) «امام صادق علیه السلام: لَوْ رَأَيْتَ فَرْدًا مِنْ مِصْرَاعَيْنِ فِيهِ كَلُوبٌ أَ كُنْتَ تَتَوَهَّمُ أَنَّهُ جَعَلَ كَذَلِكَ بِلَا مَعْنَى بَلْ كُنْتَ تَعْلَمُ ضَرُورَةَ أَنَّهُ مَصْنُوعٌ يَلْقَى فَرْدًا آخَرَ فَيُبْرِزُهُ لِيَكُونَ فِي اجْتِمَاعِهِمَا ضَرْبٌ مِنَ الْمَصْلُحَةِ وَهَكَذَا تَجِدُ الذَّكَرَ مِنَ الْحَيَوَانِ كَأَنَّهُ فَرْدٌ مِنْ زَوْجٍ مِثْلًا مِنْ فَرْدٍ أَنْتِ فَيَلْتَقِيَانِ لِمَا فِيهِ مِنْ دَوَامِ النَّسْلِ وَبِقَاؤِهِ» (مفضل، ۱۳۴۲ق، ص ۶۹) «امام صادق علیه السلام: فَكَّرَ يَا مَفْضُلُ فِي الْأَفْعَالِ الَّتِي جَعَلْتَ فِي الْإِنْسَانِ مِنَ الطَّعْمِ وَالتَّوَمِّ وَالْجَمَاعِ وَمَا دَبَّرَ فِيهَا فَإِنَّهُ جَعَلَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا فِي الطَّبَاعِ نَفْسَهُ مُحَرَّكَ يَفْتَضِيهِ وَيَسْتَحِثُّ بِهِ... يَقْتَضِي الْجَمَاعَ الَّذِي فِيهِ دَوَامُ النَّسْلِ وَبِقَاؤُهُ... وَلَوْ كَانَ إِنَّمَا يَتَحَرَّكُ لِلْجَمَاعِ بِالرَّغْبَةِ فِي الْوَلَدِ كَانَ غَيْرَ بَعِيدٍ أَنْ يَقْتَرِعَهُ حَتَّى يَقِلَّ النَّسْلُ أَوْ يَنْقَطِعَ فَإِنَّ مِنَ النَّاسِ مَنْ لَا يَرْغَبُ فِي الْوَلَدِ وَلَا يَحْفَلُ بِهِ» (مفضل، ۱۳۴۲ق، ص ۷۶)	
توانمندسازی	اجتماعی
«وَاتَّكِبُوا الْأَيَّامَ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَانِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ» (نور: ۳۲) «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ» (مائده: ۲)	

بخش دوم: به منظور اعتبارسنجی علمی و ارزیابی اعتبار محتوایی مؤلفه‌ها و مستندات استخراج‌شده، از روش پیمایشی نظرخواهی از خبرگان استفاده گردید. بدین منظور، ابزار سنجش (پرسش‌نامه محقق‌ساخته) در اختیار ۱۴ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران قرار گرفت که بر اساس معیارهای هدفمند شامل تخصص حوزوی در علوم اسلامی (مانند فقه، تفسیر و حدیث) و هم‌زمان دکتری در حیطه روان‌شناسی و مطالعات خانواده انتخاب شده بودند تا ارزیابی از ابعاد بین‌رشته‌ای جامعی برخوردار باشد. مؤلفه‌های شناسایی‌شده همراه با مستندات قرآنی و روایی مربوطه در قالب یک پرسش‌نامه ساختاریافته ارائه گردید و از خبرگان خواسته شد دو جنبه کلیدی را ارزیابی کنند: نخست، میزان ارتباط و مطابقت هر مؤلفه با مستندات اسلامی بر روی یک مقیاس لیکرت چهاردرجه‌ای (کاملاً مرتبط، مرتبط، نسبتاً مرتبط، نامرتب)؛ و دوم، درجه ضرورت و اهمیت هر مؤلفه در مدل نهایی با انتخاب یکی از گزینه‌های «ضروری»، «غیرضروری اما مفید» و «غیرضروری». یافته‌های حاصل از این مرحله که روایی محتوایی مؤلفه‌های استخراج‌شده را مورد تأیید قرار داد، در جدول (۲) آمده است.

جدول ۲: بررسی CVI و CVR مؤلفه‌ها توسط کارشناسان خبره

ردیف	کد هسته (۵)	کدمحوری (۱۴)	بخشی از کدهای باز (۱۲۰)	نمره CVR	نمره CVI
۱	آگاهی‌افزایی	ارزش ازدواج	عامل تولید نسل، آرامش، عشق و محبت، اکمال دین، هدفمندی زندگی، نهی از تجرد	۱	۱
		گسترش نسل توحیدی	تولد با فطرت اسلام، بشارت به فرزند، هدیه بودن فرزند، خلیفه خداوند روی زمین، سنگینی زمین به ذکر لا اله الا الله، میراث مؤمن	۱	۱
		مقام مادری	جهاد در راه خدا، پاداش غیر قابل تصور، ظل توجهات خاصه الهی، بخشش همه گناهان	۱	۱
		خدعه دشمنان	ناپودی حرث و نسل، نفی سبیل	۰/۹۰	۱

۲	مانع‌زدایی	هراس از تنگدستی	زراقت الهی، افزایش روزی با عیال و نساء، زرق و روزی به‌اندازه مثونه، سوءظن به وعده الهی	۱	۱
		سقط جنین	زنده به گور کردن فرزندان به جهت ترس از تنگدستی و یا حفظ آبرو و حیثیت اجتماعی، حرمت سقط در هر مرحله شکل‌گیری نطفه	۱	۱
		فرزندسالاری	تلاش بیش از حد برای فرزندان، خداوند حافظ و یاری‌رسان دوستان خود	۱	۰/۸۶
		روابط آزاد	حرمت زنا، لواط، دوستی با جنس مخالف	۱	۰/۸۶
۳	حب بقا	استحکام خانواده؛ انس و الفت اعضای خانواده، کمک دوران سال‌خوردگی	ماندگاری نام و یاد؛ بقای نسل، حفظ یاد خانوادگی، گریه‌کن بعد از مرگ	۱	۱
			انسجام ملی؛ کثرت نفرت، امداد الهی	۱	۱
			تکامل و پختگی فردی؛ احساس ثمربخشی، عزت نفس، امیدواری، تملک، باقیات الصالحات پس از مرگ	۰/۹۳	۰/۸۶
	حب کمال	توسعه و تکامل خانوادگی؛ برکت الهی، رحمت الهی، نعمت الهی	توسعه و پیشرفت ملی؛ نیروی انسانی عامل پیشرفت، پیشران اقتصادی، مایه استجاب دعا، شفیع که شفاعتش پذیرفته است	۱	۱
			نشاط و شادکامی فردی؛ روشنی چشم، گل خوشبوی بهشتی	۱	۱
			عشق و تعلق خانوادگی؛ هدیه الهی به والدین	۱	۱
	حب لذت	پویایی و نشاط اجتماعی؛ زینت زندگی، معنای زندگی	جنسیت زن و مرد، زیبایی زنان، همسر ولود	۱	۱
			شهوت جنسی، آرامش روانی، غریزه مادری	۱	۰/۸۶
۴	توانمندسازی	جسمی	تعاون و تکافل اجتماعی	۱	۱
		روانی		۱	۱

طبق قانون محاسبه CVR و CVI در صورتی که تعداد ارزیابان ۱۴ نفر باشند، حداقل مقدار CVR (سنجش میزان ضرورت) قابل قبول، بایستی ۰/۵۱ به بالا باشد و در صورتی که نمرات محاسبه‌شده برای آنها کمتر از

میزان مورد نظر با توجه به تعداد متخصصین ارزیابی کننده پرسش نامه باشد، بایستی از آزمون کنار گذاشته شوند و حداقل مقدار قابل قبول برای شاخص CVI (سنجش میزان مطابقت) برابر با ۰/۷۹ است و اگر شاخص CVI کمتر از ۰/۷۹ باشد آن مؤلفه بایستی حذف شود (فتحی آشتیانی، ۱۳۹۵، ج ۲، ص ۳۰-۲۷). بنابر پاسخ ارزیابی کارشناسان و مطابق قانون مذکور، تمامی مؤلفه‌ها و خرده‌مؤلفه‌ها مورد تأیید قرار گرفتند.

نتیجه بررسی‌های پژوهش، طبقه‌بندی گزاره‌های دینی در چهار گروه است که هریک از چهار مفهوم متمایز حکایت می‌کنند و هریک از این مفاهیم، نشانگر معیارهای لازم برای مدل فرآیندی اقماعی ازدواج و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی می‌باشند. اولین مفهوم، آگاهی‌افزایی است که اولین گام برای اقماع در زمینه ازدواج و فرزندآوری به‌شمار می‌رود و شامل افزایش شناخت در زمینه هدف ازدواج و فرزندآوری و چهار عامل بی‌واسطه مؤثر بر آن، یعنی فرزندان، ازدواج، مادری و نیرنگ دشمنان می‌شود؛ دومین مفهوم، مانع‌زدایی است که عبارت است از برطرف کردن باورهای غلط ذهنی و خطاهای شناختی در زمینه ازدواج و فرزندآوری، از جمله هراس از تنگدستی، سقط جنین، فرزندسالاری و روابط آزاد که موانع جدی در ازدواج و فرزندآوری محسوب می‌شوند؛ سومین مفهوم، انگیزه‌بخشی است که مجموعه شرایطی را شامل می‌شود که به رفتار نیرو داده و به آن جهت می‌بخشد. این مفهوم خود دارای سه مؤلفه «انگیزه بقا»، «انگیزه کمال» و «انگیزه لذت» می‌باشد؛ چهارمین مفهوم، توانمندسازی است. توانایی یعنی آنچه مبدأ فعالیت است و فعالیت صرفاً به کارها و تلاش‌های جسمانی منحصر نمی‌شود، بلکه شامل توانایی‌های روانی، معنوی و اجتماعی نیز می‌گردد.

شکل ۱: مدل متقاعدسازی ازدواج و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی با تأکید بر اندیشه علامه مصباح یزدی

نتیجه‌گیری

هدف غایی این پژوهش، طراحی مدلی مفهومی برای تبیین فرآیند متقاعدسازی ازدواج و فرزندآوری با استناد به منابع اسلامی و با تأکید بر هرم سه بعدی نفس علامه مصباح یزدی بود. در راستای این هدف، دو پرسش اصلی مورد بررسی قرار گرفت:

۱. مؤلفه‌های اقناع به ازدواج و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی کدام‌اند؟
 ۲. ساختار و روابط حاکم بر این مؤلفه‌ها با تأکید بر هرم سه‌بعدی نفس علامه مصباح یزدی چگونه است؟
- در پاسخ به پرسش اول، طی فرآیندی نظام‌مند از تحلیل محتوای کیفی متون دینی، چهار هستهٔ کلیدی به‌عنوان ارکان اصلی مدل شناسایی شد: آگاهی‌بخشی، مانع‌زدایی، انگیزه‌بخشی و توانمندسازی. هریک از این هسته‌ها حاوی زیرمؤلفه‌های تفصیلی‌ای هستند که در بخش یافته‌ها ارائه گردید و توضیح آن در ادامه می‌آید.
- هستهٔ اول، «آگاهی‌افزایی» است. گام نخست فرآیند متقاعدسازی، افزایش شناخت نسبت به هدف فرزندآوری، مطلوبیت ازدواج و مادری است.

گسترش نسل توحیدی: «غرض اصلی آفرینش انسان، تحقق خلافت الهی روی زمین بوده است، اما از آنجاکه خلفای خداوند، غیر حضرت آدم علیه السلام، از نسل ایشان بودند، می‌بایست قانون توالد و تناسل بر بشر حاکم می‌شد و افراد بسیاری به وجود می‌آمدند تا صالحان از میان آنان به مقام خلافت برسند. تا پایان خلقت انسان، خلیفهٔ خدا بر زمین وجود خواهد داشت؛ زیرا غرض اصلی همین است و اگر توالد و تناسل تحقق نیابد، غرض الهی خلقت، نقض خواهد شد» (مصباح یزدی، ۱۳۹۹، ص ۸۶). در بحث‌های فقهی ناظر به جمعیت‌شناسی، در اسلام اصل تکثیر نسل مطلوب و اولین اصلی است که بر آن تأکید شده است (مصباح یزدی، ۱۴۰۴، ص ۱۷).

مطلوبیت ازدواج: اگر کسی بیاندیشد که حکمت الهی اقتضا کرده تا نوع انسان به‌وسیلهٔ ازدواج در روی زمین ادامه یابد و همین اندیشه، انگیزهٔ او برای ازدواج و اختیار همسر شود، مسلماً ازدواج او دارای ارزش مثبت خواهد بود؛ زیرا ارادهٔ خودش را تابع ارادهٔ خدا کرده و از آنجاکه خدا خواسته، او هم اقدام به این کار نموده است (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۲۱۵). اسلام با رویکردی مثبت به ازدواج نگر بسته و خواستار تحقق این رویداد مهم در آغازین سال‌های بلوغ است. از منظر قرآن، ازدواج مایهٔ آرامش روان آدمی و یکی از نشانه‌های رحمت و بزرگی خداوند است (روم: ۲۱).

جایگاه مادری: «مخالفت با فرزندآوری در حقیقت مخالفت با مقتضای فطرت انسان است. امروزه در برخی جوامع غربی به سبب عوامل مختلف، محبت فطری زن‌ها به فرزند کم شده است، البته این رویکرد به برخی جوامع دیگر نیز سرایت کرده است. آنها دلشان نمی‌خواهد زحمت بچه‌داری را تحمل کنند، می‌خواهند آزاد باشند و در سی یا چهل سالگی یک فرزند بیاورند، غافل از اینکه بالاترین شیرینی زندگی در سایهٔ داشتن فرزند اتفاق می‌افتد و بالاترین

ثواب‌ها در تربیت فرزند تحقق می‌یابد» (مصباح یزدی، ۱۴۰۴، ص ۴۷). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند:

هرگاه زن، باردار شود همانند روزه‌دار و نمازگزار و مجاهدی است که با جان و مالش در راه خدا می‌جنگد و هرگاه زایمان کند، بزرگی پاداش وی را هیچ‌کس نمی‌داند و هرگاه شیر می‌دهد، هر مرتبه مکیدن کودک برابر است با آزاد ساختن برده‌ای از فرزندان اسماعیل و هرگاه از شیردهی فارغ می‌شود فرشته بزرگواری به پهلویش می‌زند و می‌گوید: خدا تو را آمرزیده است، کارت را از نو آغاز کن (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۱، ص ۴۵۱).

بیماری فرزند نیز کفاره گناه و تحمل آزارهای کودکان موجب استغفار برای مادر است (مصباح یزدی، ۱۴۰۴، ص ۲۱۱). خدعه دشمنان اسلام: «امروز همه ما می‌دانیم که ابرقدرت امریکا تحت سیطره صهیونیست‌هاست. با اینکه یک عده کمی هستند، شاید یک‌صد جمعیت امریکا را تشکیل نمی‌دهند، ولی از لحاظ ثروت، از لحاظ قدرت علمی، از لحاظ قدرت تبلیغاتی، ۷۵ درصد رسانه‌های امریکا در اختیار این‌هاست. مهم‌ترین دستگاه‌های فیلم‌سازی عالم از جمله هالیوود در اختیار دارند. جالب است که یکی از سیاست‌هایشان توسعه و تکثیر نسل است، و از آنجاکه خوی نژادپرستی دارند دیگران را به کمی جمعیت تشویق می‌کنند. صهیونیست‌ها تبلیغات مربوط به کاهش جمعیت را داهیانه و با ابزارهای مخصوص شروع کردند و در کشورهای مختلف تبلیغ کردند که کثرت جمعیت شما باعث فقر و فلاکتان می‌شود، پس کمتر باشید تا بهتر زندگی کنید. متأسفانه در کشور ما هم این تبلیغات بی‌تأثیر نبوده و حتی برخی علما و مسئولان جمهوری اسلامی نیز به‌طور غیرمستقیم تحت تأثیر قرار گرفته‌اند و همان‌طور که می‌دانید سیاست دولت اسلامی در دورانی نیز برنامه تنظیم خانواده بوده است. در دنیا کاملاً روشن است که بحث کاهش جمعیت و مجموع این امور، از نیرنگ‌های صهیونیست‌هاست» (مصباح یزدی، ۱۴۰۴، ص ۳۴).

هسته دوم، «مانع زدایی» است. گام دوم در فرآیند متقاعدسازی ازدواج و فرزندآوری، برطرف کردن موانع ذهنی و باورهای غلطی است که مانع جدی ازدواج و فرزندآوری شده‌اند.

هراس از تنگدستی: «انسان‌ها در این دنیا آفریده نشده‌اند که به‌طور نامحدودی از نعمت‌های مادی استفاده کنند. انسان آفریده شده تا به‌قدر لازم از نعمت‌های این عالم استفاده کند و به کمال معنوی برسد. اینجا تنها معبر است و دار ابدی نیست. ما آمده‌ایم تا توشه‌ای برای آخرت بگیریم، برای تکامل معنوی به‌اندازه‌ای که می‌بایست از این نعمت‌های مادی استفاده کنیم. ما برای زندگی دائم در اینجا خلق نشده‌ایم. هدف ما بهره‌مندی نامحدود از منابع مادی نیست و نباید به بهانه کمبود منابع، کنترل جمعیت را بهانه جلودگیری از پیشرفت دیگران قرار دهیم. بیش از اسلامی صرف کم شدن رفاه را، مجوز جلودگیری از رشد جمعیت نمی‌داند. با توجه به مجموعه آیات و روایات، مشکلات افزایش جمعیت نباید مانع از توالد، تناسل و تکثیر نسل شود. خداوند متعال رزق تمام جنبندگان را تعیین کرده است و کمبودها به برنامه‌ریزی غلط دولتمردان برمی‌گردد» (مصباح یزدی، ۱۴۰۴، ص ۴۳).

سقط جنین: «مسئله سقط جنین شرعاً مذموم و حرام است» (مصباح یزدی، ۱۴۰۴، ص ۲۴) «امروزه انسان‌شناسی منحرف در جوامع پیدا شده است، لذا می‌بینیم می‌خواهند سقط جنین و خودکشی برای انسان‌های مریض را از تصویب پارلمان‌ها بگذرانند؛ درحالی‌که اینها راه غیرخداست و انسان را از ارزش‌ها جدا می‌کند. ما می‌توانیم چنین تعریف کنیم: انسان مهم‌تر است یا اشیاء؟ روح مهم‌تر است یا ماده؟ اخلاق مهم‌تر است یا تکنولوژی؟» (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۲) در حال حاضر آمار سقط جنین در ایران را از ۲۵۰ هزار تا ۳۵۰ هزار نفر در سال می‌دانند (چراغی کوتیانی، ۱۳۹۷، ص ۳۱۶).

فرزندسالاری: در عصر حاضر که توجه از کمیت به کیفیت فرزندان افزایش یافته را مهیا می‌سازد. نگرانی والدین نسبت به فرزندان امری طبیعی است، اما گاهی اوقات نگرانی والدین حالت افراطی و کمال‌گرایانه پیدا می‌کند و زمینه آزار و اذیت خود و فرزندان را فراهم می‌کند. بنابراین یکی از مسائل بینشی که بر ازدواج و فرزندآوری تأثیر بسزایی دارد، توجه بیش از حد افراد به خانواده و فرزندان است. «قرآن کریم در بسیاری از آیات، به انسان هشدار می‌دهد که علاقه به فرزند نباید برای او هدف بشود و او را از دستیابی به اهداف اصیل زندگی باز دارد» (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۲۷۵). «ای کسانی که ایمان آوردید اموال و اولادتان شما را از یاد خدا به خود مشغول نسازد و هرکس چنین کند زیان‌کار است؛ چون زیان‌کاران افرادی این چنین‌اند» (منافقون: ۹). امیرالمؤمنین (علیه السلام) در زمینه اعتدال در توجه به فرزندان و خانواده می‌فرمایند:

بیشترین دل‌مشغولی خود را به خانواده و فرزندان [و تأمین زندگی آنها] اختصاص مده؛ زیرا اگر آنها از دوستان خدا باشند، خدا دوستان خود را تنها نمی‌گذارد، و اگر از دشمنان خدا هستند، چرا هم خود را صرف دشمنان خدا می‌کنی؟! (شریف الرضی، ۱۴۱۴ق، حکمت ۳۵۲، ص ۵۳۶).

روابط آزاد: یکی دیگر از مسائل بینشی مؤثر بر ازدواج و فرزندآوری، باور به روابط آزاد است که باعث کاهش انگیزه برخی جوانان برای ازدواج و قبول مسئولیت خانواده می‌شود. رواج این گونه رفتارها در کنار کارکرد منفی بسیاری که دارد، عاملی مهم در کاهش فرزندآوری است. «در واقع، برخی از حکومت‌ها و نظام‌های سیاسی غربی هستند که با اعلام مفعول قرار گرفتن مردان‌شان می‌خواهند پُر آزادی بدهند و به اصطلاح، آزادی‌منشی و آزادی‌گرایی خود را به دنیا اعلام کنند. در صورتی‌که این آزادی یک آزادی افتخارآمیز نیست که بتوان به آن بالید، بلکه یک آزادی حیوانی شرم‌آور است که مردان و زنان سلیم‌الفطره حتی از شنیدن آن شرمگین می‌شوند. بنابراین اولین چیزی که در مقام ارضای این غریزه جنسی باید مراعات شود، همان توجه به مقتضای فطرت و خلقت الهی و عمل بر وفق آن خواهد بود» (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۲۰۹).

هسته سوم، «انگیزه‌بخشی» است. گام سوم جهت‌دهی و نیروبخشی به سمت عمل ازدواج و فرزندآوری است که شامل سه مؤلفه «انگیزه بقا»، «انگیزه کمال» و «انگیزه لذت» می‌باشد.

بر اساس فلسفه اسلامی، تمامی تمایلات درونی انسان ریشه در «حب ذات» یا خوددوستی فطری دارد که سرچشمه سایر امیال است و در قالب مجاری گوناگون تجلی می‌یابد (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۳۸؛ ۱۳۹۸، ص ۱۸۲). از میان این مجاری، سه کانال غریزی اصلی قابل شناسایی است که محرک تلاش‌های انسانی محسوب می‌شوند: گرایش به بقا، گرایش به کمال و گرایش به لذت که همگی جلوه‌های متکثر حب نفس هستند (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۴۲؛ ۱۳۹۸، ص ۱۸۴). مدل پیشنهادی این پژوهش، مؤلفه‌های اقناع‌کننده ازدواج و فرزندآوری را ذیل این سه غریزه تفسیر می‌کند. انگیزه بقا و جاودانگی؛ بدین معنا که انسان والاترین آرزوی خود را ماندگاری می‌یابد و از آنجاکه بقای فیزیکی نامحدود ممکن نیست، به بقای معنوی و اجتماعی روی می‌آورد. تولید نسل و باقی گذاشتن یاد و نام نیک از طریق فرزند، یکی از قدرتمندترین مکانیسم‌های تحقق این میل است. انگیزه کمال و تعالی که در طول انگیزه بقا قرار دارد (زیرا شرط هر تکاملی بقاست) و عبارت است از خواست افزایش بهره‌وری وجودی و شکوفایی قابلیت‌های مادی و معنوی (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۷۷). فرزندآوری در ابعاد کمال فردی والدین (مانند افزایش صبر و مسئولیت‌پذیری)، توسعه اقتصادی خانواده و تعالی اجتماعی، عاملیت رشدبخش دارد و ظرفیت‌های نهفته را به فعلیت می‌رساند. انگیزه لذت که انسان فطرتاً جویای لذت و گریزان از الم است (مصباح یزدی، ۱۳۹۸، ص ۲۴۹)، اما در منظومه اسلامی، لذت مطلوب، لذتی پایدار و برتر در مفهوم «سعادت» است که در آن کیفیت و دوام لذت‌ها بر درد و رنج‌ها غلبه دارد (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۱۵۹). بنابراین انگیزه لذت در ازدواج و فرزندآوری معطوف به لذت سعادتمندانه‌ای است که دو ویژگی برتری کیفی (عمق عاطفی و معنوی) و دوام نسبی (همراهی در طول عمر و یادگاری پس از آن) را دارا می‌باشد.

هسته چهارم، «توانمندسازی» است. گام چهارم توانمندی‌هایی که مبدأ فعالیت است و فعالیت صرفاً به کارها و تلاش‌های جسمانی منحصر نمی‌شود، بلکه شامل توانایی‌های روانی، معنوی و اجتماعی نیز مربوط می‌شود. توانمندی جسمی: بر اساس منابع اسلامی، ازدواج و فرزندآوری ریشه در حکمت آفرینش جنسیت زن و مرد دارد. امام صادق می‌فرمایند: «چه کسی آدمی را نر و ماده گردانیده است، مگر کسی که او را برای تناسل آفریده؟» (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵۸، ص ۳۲۰). همچنین ایشان در تبیین حکمت غریزه جنسی، شهوت را محرکی برای جماع می‌دانند که دوام نسل و بقای نوع انسان به آن است و اگر حرکت جماع صرفاً برای فرزندآوری بود، برخی به سبب بی‌رغبتی به فرزند، سستی ورزیده و نسل کم یا منقطع می‌گردید (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵۸، ص ۲۵۵).

در همین راستا، هدف از خلقت زیبایی و شادابی زنان، جذب جنس مخالف و در نهایت بقای نسل بشر معرفی شده است؛ چنان که امام صادق علت بی‌مو آفریده شدن صورت دختران را ماندگاری زیبایی و شادابی برای تمایل مرد و ابقای نسل می‌شمارند (مفضل، ۱۳۴۲ ق، ص ۹۰). از این منظر، اختلاف طبیعی زن و مرد سرچشمه توالد و تناسل و قوام جامعه است. اگر چنین اختلافی در میان انسان‌ها نبود، اصلاً انسانی باقی نمی‌ماند؛ چنان که اگر از روز

اول نیز چنین اختلافی وجود نداشت، نسل انسان به وجود نمی‌آمد (مصباح یزدی، ۱۴۰۴، ص ۵۹).

توانمندسازی روانی: خداوند متعال برای تداوم و تربیت نسل توحیدی، انسان را در دو جنس زن و مرد با ویژگی‌های فیزیکی و روانی متفاوت آفرید و میان آنان جاذبه‌ای شدید جنسی و عاطفی قرار داد. ارضای این نیاز جنسی و عاطفی به آرامش می‌انجامد و عدم آن موجب اضطراب می‌گردد؛ چنان‌که خداوند می‌فرماید: «و از نشانه‌های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا به ایشان آرام گیرید و میان شما دوستی و رحمت نهاد» (روم: ۲۱). از آیات شریفه قرآن استفاده می‌شود که این دو جنس مخالف برای همدیگر و مکمل همدیگر آفریده شده‌اند و مقتضای فطرت انسان این است که هریک از این دو، یعنی زن و مرد نسبت به جنس مخالف خود گرایش داشته و او را منشأ آرامش و آسایش خویش قرار دهد و به گونه‌ای کامجویی کند که هم سلب تولید نسل و بقای نوع انسان می‌شود و هم مفسده‌ای بر آن بار نخواهد شد (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۲۱۰).
توانمندی اجتماعی: یکی از نکته‌های بسیار مهمی که از این آیه شریفه «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ...» به دست می‌آید، این است که خداوند بزرگ با آوردن کلمه «أَنْكِحُوا» به جای «إِنْكِحُوا» دستور می‌فرماید: گذشته از ازدواج کردن که مطلوب و مستحب است، دختران و زنان بی‌شوهر را شوهر و پسران و مردان بی‌زن را زن دهند. تعبیر «أَنْكِحُوا» نظیر تعبیر «أَقِمْوا» و «ولا تَحَاضُّونَ» و «تَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ» و مانند اینهاست. در همه این موارد، قرآن نمی‌گوید ازدواج کنید، نماز بخوانید، به نیازمندان کمک کنید یا حق بگویید و صبر کنید، بلکه سفارش می‌کند که ازدواج، نماز، دستگیری از مستمندان و عمل به حق و صبر را احیا کرده و رواج دهید و همدیگر را به این امور توصیه و تشویق کنید. به عبارت دیگر، هر فردی دو تکلیف دارد: یکی مسئولیت عمل کردن به وظیفه؛ و دیگری مسئولیت به عمل واداشتن دیگران. افزون بر اینکه هر مردی یا زنی باید ازدواج کند، لازم است در اندیشه مردان و زنان ازدواج نکرده هم باشد؛ یعنی بکوشد تا موانع ازدواج را از پیش پای آنان بردارد و زمینه ازدواج و فرزندآوری را تسهیل نمایند.

تبیین مدل نهایی: تلفیق یافته‌ها با چارچوب نظری

پاسخ به پرسش دوم، با بهره‌گیری از الگوی هرمی سه‌بعدی نفس ارائه شده توسط علامه مصباح یزدی شکل گرفت. بر این اساس، رابطه هسته‌های شناسایی شده با ابعاد وجودی انسان به شرح ذیل تبیین می‌شود:
مدل متقاعدسازی ازدواج و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی به صورت یک سیستم یکپارچه و پویا عمل می‌کند که در آن سه بُعد نفس و هسته‌های مرتبط با آن، در تعامل با یکدیگر به اقتناع نهایی منجر می‌شوند. مسیر منطقی اثرگذاری به این شرح است:

سطح پایه (شناخت‌سازی و بازدارنده‌دایی): فرآیند با فعال‌سازی بُعد شناختی آغاز می‌شود. هسته «آگاهی‌بخشی» با ارائه بینش‌های مثبت و ضروری (مانند ارزش ازدواج، گسترش نسل توحیدی، جایگاه مادری و خدعه دشمنان)،

زمینه فکری اولیه را فراهم می‌کند. هم‌زمان، هسته «مانع‌زدایی» به اصلاح یا تضعیف باورها و ترس‌های بازدارنده (مانند هراس از فقر یا اشتباهات تربیتی فرزندسالاری، سقط جنین، روابط آزاد) می‌پردازد. این مرحله، پایه منطقی و فکری برای پذیرش ازدواج و فرزندآوری را ایجاد می‌کند.

سطح میانی (تحریک محرک‌های درونی): خروجی سطح پایه (شناخت اصلاح‌شده) وارد بُعد گرایشی می‌شود. هسته «انگیزه‌بخشی» با تبیین دستاوردهای ازدواج و فرزندآوری، به‌طور مستقیم سه غریزه اصیل ریشه‌دار در «حب نفس» را هدف می‌گیرد: ۱. حب بقا: از طریق وعده بقای نام و تداوم نسل؛ ۲. حب کمال: از طریق ترسیم نقش ازدواج و فرزند در تکامل فردی، خانوادگی و اجتماعی انسان؛ ۳. حب لذت و سعادت: از طریق ارائه تصویری از نشاط، انس و آرامش ناشی از ازدواج و فرزندآوری. این مرحله، کشش عاطفی و میلی لازم را ایجاد می‌کند. سطح عملیاتی (تأمین امکان تحقق): برای تبدیل «شناخت» و «میل» به «اقدام»، بُعد قوایی نفس باید فعال شود. هسته «توانمندسازی» با تمرکز بر ارتقای قابلیت‌های جسمانی، روانی و اجتماعی افراد و خانواده‌ها، موانع عملی پیش رو را کاهش می‌دهد و احساس کارآمدی و آمادگی برای پذیرش مسئولیت ازدواج و فرزندآوری را تقویت می‌کند. نتیجه: تنها در صورت هم‌نویی و تعامل زنجیره‌واری این سه سطح است که اقناع پایدار و جامع شکل می‌گیرد. فقدان یا ضعف در هریک از این اضلاع (مثلاً وجود انگیزه قوی، اما عدم توانمندی جسمی یا روانی، یا وجود توانمندی، اما فقدان بینش یا انگیزه کافی)، فرآیند اقناع را ناکام یا شکننده خواهد کرد. این مدل چارچوبی برای طراحی پیام‌ها و برنامه‌های جامع جمعیتی و خانوادگی ارائه می‌دهد.

محدودیت‌ها و پیشنهادها

این پژوهش با تمرکز بر متون اسلامی و دیدگاه‌های روان‌شناختی - اسلامی انجام شده است. آزمون تجربی این مدل در جامعه هدف و همچنین مقایسه تطبیقی آن با نظریه‌های روان‌شناسی غربی درباره متقاعدسازی و ترغیب، می‌تواند زمینه مطالعات آینده باشد. همچنین طراحی ابزارهای سنجش و برنامه‌های مداخله‌ای مبتنی بر این مدل، و یا بسته جامع آموزشی مبتنی بر این مدل، گام عملی بعدی در مسیر تبدیل این چارچوب نظری به راهکارهای کاربردی در سیاست‌گذاری فرهنگی و جمعیتی است.

منابع

- قرآن کریم. ترجمه علی مشکینی.
- ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین (۱۴۰۳ق). *عوالی اللئالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیّه*. قم: مؤسسه سید الشهداء علیه السلام.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۸۵). *علل الشرائع*. قم: کتابفروشی داوری.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۰۴ق). *من لایحضره الفقیه*. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ابن بابویه، محمد بن علی (بی تا). *عیون أخبار الرضا علیه السلام*. تهران: جهان.
- ابن طاووس، علی بن موسی (بی تا). *جمال الأسبوع بکمال العمل المشروع*. قم: الشریف الرضی.
- اوجاقلو، سجاد، مرادی، عباس، قاسمی، ابراهیم و ارشدی، جمال (۱۳۹۳). تغییرات نسلی ارزش فرزندان و رفتار فرزندآوری زنان پیش و پس از انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: شهر زنجان). *زن در فرهنگ و هنر*، ۶(۳)، ۴۰۹-۴۲۵.
- بحرانی، عبدالله بن نورالله (۱۳۷۵). *عوامل العلوم و المعارف و الأحوال من الآیات و الأخبار و الأقوال*. قم: مدرسه الإمام المهدی علیه السلام.
- پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). *نهج الفصاحه*. تهران: دنیای دانش.
- پژهان، علی و کمالی‌ها، آبتین (۱۳۹۴). تأثیر عوامل فرهنگی بر باروری زنان ۱۵-۴۹ سال منطقه ۱۲ شهر تهران. *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۶(۲)، ۱۱۵-۱۳۷.
- پیلتن، فخرالسادات و رحمانیان، محمد (۱۳۹۴). بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تمایل به فرزندآوری زنان و مردان متأهل (مورد مطالعه: زنان و مردان ۲۵-۴۵ ساله شهر جهرم). *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۷(۲)، ۱۲۱-۱۳۴.
- چراغی کوتیانی، اسماعیل (۱۳۹۷). *بحران خاموش: واکاوی جامعه‌شناختی علل فرهنگی اجتماعی کاهش باروری در ایران*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). *وسائل الشیعه*. قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
- ابن شهر آشوب، محمد بن علی (بی تا). *المناقب*. قم: علامه.
- آل جعفر، علاء (۱۴۱۳ق). *جامع الأخبار*. بیروت: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث.
- شاملی، عباسعلی و یوسفی، شهناز (۱۴۰۰). الگوی نظری هرم روانی آدمی؛ پیشنهادی برای نظریه‌مندسازی فرآیند شکل‌گیری انگیزش، گرایش‌ها و رفتارها با رویکردی اسلامی. *تحقیقات بنیادین علوم انسانی*، ۷(۱)، ۱۱-۴۰.
- شریف رضی، محمد بن حسین (۱۳۴۴ق). *نهج البلاغه*. تهران: شرکت سهامی طبع کتاب.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۴۱۷ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- طباطبائی، سیدمحمدکاظم (۱۳۹۰). *منطق فهم حدیث*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
- طبرانی، ابوالقاسم (بی تا). *المعجم الأوسط*. المحقق: طارق بن عوض‌الله بن محمد و عبدالمحسن بن ابراهیم الحسینی. القاهرة: دار الحرمین.
- طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰). *مکارم الأخلاق*. قم: الشریف الرضی.
- علی بن حسین علیه السلام، امام چهارم (۱۳۸۲). *صحیفه سجاده*. ترجمه محمد مهدی جلالی. قم: احیایگران.

فنا نیشابوری، محمد بن احمد (۱۳۷۵). *روضه الواعظین*. قم: الشریف الرضی.

فتحی آشتیانی، علی (۱۳۹۵). *آزمون‌های روان‌شناختی*. تهران: بعثت.

فرانزوی، استفن ال (۱۳۹۵). *روان‌شناسی اجتماعی*. ترجمه مهرداد فیروزبخت و منصور قنادان. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا. قندی‌زاده، مجید، جهانگیرزاده، محمدرضا و احمدی، محمدرضا (۱۴۰۲). مدل مفهومی اراده بر اساس منابع اسلامی. فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۱۴(۶۵)، ۳۷-۱.

کلانتری، صمد، عباس‌زاده، محمد، مظفری، فاروق امین و راکعی بناب، ندا (۱۳۸۹). بررسی جامعه‌شناختی گرایش به فرزندآوری و برخی عوامل مرتبط با آن (مورد مطالعه: جوانان متأهل شهر تبریز). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۱(۳۷)، ۸۳-۱۰۴. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). *الکافی*. تهران: دار الکتب الإسلامیه.

گلپایگانی، زهرا (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر تغییر نگرش خانواده‌های ایرانی در خصوص کم فرزندآوری با نگاه سیاست‌های جمعیتی. *کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، روان‌شناسی و علوم اجتماعی*. متقی هندی، حسام‌الدین (۱۴۱۳ق). *کنز العمال*. بیروت، مؤسسه الرساله.

مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). *بحار الأنوار*. بیروت: دار إحياء التراث العربی.

مجیدی، غلامحسین (۱۳۸۳). *نهج الفصاحه*. قم: انصاریان.

محمدی، نعیم و صیفوری، بتول (۱۳۹۶). بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر ترجیح باروری زنان. *زنان و خانواده*، ۱۱(۳۶)، ۴۹-۷۰. طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۲ق). *مکارم الاخلاق*. قم: شریف الرضی.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۹). *انسان‌شناسی در قرآن*. تنظیم و تدوین: محمود فتحعلی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی .

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۱). *اخلاق در قرآن*. تحقیق و نگارش: محمدحسین اسکندری. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی .

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۸). *انسان‌سازی در قرآن*. تنظیم و تدوین: محمود فتحعلی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی .

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۴۰۴). *میاد مباحث (اسلام و مسئله جمعیت)*. تدوین و نگارش: هادی عرب. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی .

نوری، نجیب‌الله (۱۳۹۶). عوامل و ساختار انگیزش رفتار انسان از منظر علامه طباطبائی. *روان‌شناسی و دین*، ۱(۴۰)، ۱-۱۲.

نوری، حسین بن محمدتقی (۱۴۰۸ق). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. بیروت: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.

مفضل بن عمر (۱۳۴۲ق). *توحید المفضل*. قم: کتاب‌فروشی داوری.

Aronson, E, Wilson, T. D., Akert, R. M. & Sommers, S. R. (2016). *Social Psychology*. New York: Pearson Education, Ninth Edition.

Barber, J. S. (2001). Ideational influences on the transition to parenthood: Attitudes

toward childbearing and competing alternatives. *Soc Psychol Q*, 101-27.

Brauner–Otto, S. R. (2013). Attitudes about Children and Fertility Limitation Behavior. *Popul Res Policy Rev*, 32(1), 1-24.

Creswell, J. W. & Creswell, J. D. (2018). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (5th ed.). SAGE Publications.

Hogg, Michael, Joel M. Cooper (2007). The SAGE Handbook of Social Psychology, Concise Student Edition (Sage Social Psychology Program) -Sage Publications Ltd.

Miller, W. B. & D. J. Pasta (1995). The psychology of child timing: A measurement instrument and a model. *Journal of Applied Social Psychology*, 24, 218-250.

Morgan, s. p. (2008). Is low fertility a 21st century demographic crisis? *Demography*, 40, 589-603.

Plato, P. (2022). Aristotle's Rhetoric. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-rhetoric/#ThreMeanPers>.

Strauss, Anselm & Corbin, Juliet (1990). Basics of qualitative research. Sage publications.